

El Partit Obrer d'Unificació Marxista en la resistència a França: Procés de Montauban. Serveis d'Evasió: el grup Martín

The Marxist unification labor party in the resistance in France: Montauban process. Evasion services: the Martín group

Pelai Pagès i Blanch

Universitat de Barcelona

✉ p.pages@ub.edu

Rebut: 12/02/2019

Acceptat: 10/04/2019

Resum

El Partit Obrer d'Unificació del Marxista fou el primer partit que, després de la derrota a la guerra civil espanyola, el 1939, va patir una intensa repressió per part dels col·laboracionistes amb l'Alemanya nazi que havien format un govern a Vichy. La direcció del POUM va ser detinguda a Montauban el febrer de 1941 i va ser jutjada per un Tribunal Militar el mes de novembre, condemnant la majoria dels seus membres a llargues condemes de presó. A desgrat de tot, alguns es varen poder escapolir i van poder sumar-se a la resistència. Un dels dirigents que no va ser detingut fou Josep Rovira, que ben aviat es va sumar també a la resistència contra l'ocupació nazi posant en funcionament una xarxa d'evasió coneguda com a "grup Martín". Es tractava de recuperar aviadors o paracaigudistes aliats que queien en territori francès ocupat pels nazis i treure'ls del país a través de la frontera amb Espanya. El grup d'evasió Martín fou dels pocs que varen existir en territori francès.

Paraules Clau: Procés de Montauban; Xarxa d'evasió; grup Martin

Abstract

The Marxist Unification Labour Party was the first party that, after the defeat of the Spanish Civil War in 1939, suffered intense repression by the collaborators with the Nazi Germany that formed a government in Vichy. The leadership of the POUM was detained in Montauban in February 1941 and was tried by a Military Court in November, condemning most of its members to long jail sentences. Despite everything, some were able to escape and could join the resistance. One of the leaders who was not detained was Josep Rovira, who soon joined the resistance against the Nazi occupation, putting into operation an evasion network known as the "Martín group." It was about recovering allied aviators or parachutists who fell into French territory occupied by the Nazis

and removed them from the country through the border with Spain. The evasion group Martín was among the few that existed in French territory.

Keywords: *Montauban process, evasion network, Martin group*

INTRODUCCIÓ

Quan es va produir al final de la guerra civil espanyola el POUM -cal recordar-ho- es trobava en plena clandestinitat. El procés a què van ser jutjats la majoria dels seus dirigents, a l'octubre de 1938, els havia condemnat a diferents anys de presó i, a més, el Partit havia estat il·legalitzat¹. De fet el POUM era il·legal des de juny de 1937, després dels fets de maig, i la majoria dels seus dirigents van romandre a la presó pràcticament fins a la vigília mateixa de l'entrada de les tropes franquistes a Barcelona, el 26 de gener de 1939. El projecte dels comunistes del PCE i del PSUC havia estat, justament, deixar-los a la presó perquè fossin detinguts quan entrés l'exèrcit franquista a Barcelona. No obstant això, la majoria, tant els que estaven detinguts a la presó Model com els que estaven a la presó de l'Estat, a la txeca del carrer Déu i Mata, van aconseguir sortir de la presó, passar la frontera i exiliar-se i molt aviat van aconseguir la llibertat, encara que alguns van passar, inevitablement, pels camps de concentració que França va començar a instal·lar en les platges de la Catalunya Nord. No obstant això, la majoria van aconseguir alliberar-se en part gràcies a la col·laboració que van rebre del PSOP, el Partit Socialista Obrer i Camperol, que dirigia Marceau Pivert.

La col·laboració de Pivert va ser fonamental perquè el POUM es reorganitzés amb relativa rapidesa en el sud de França, bàsicament entorn a Tolosa de Llenguadoc. Fins a tal punt que molt aviat es va reconstituir la direcció del POUM, amb membres com Wilebaldo Solano, Juan Andrade, Josep Rodes, Ignacio Iglesias, etc. Si hem de creure la documentació que es conserva als arxius departamentals de Montauban, en un primer moment el Comitè Central del Partit es reunia a París, però aviat es va traslladar a Montauban: gairebé cada diumenge es reunien a casa d'un dels militants del partit, en aquesta ciutat occitana².

1. Veure, especialment *El proceso del POUM (junio de 1937-octubre de 1938). Transcripción del sumario, juicio oral y sentencia del Tribunal Especial*. Presentación y notas de Víctor Alba y Marisa Ardevol. Barcelona, Ed. Lerna, 1989.
2. Archives departementales de Montauban: Procès du POUM, 1941-1942. Cote 5 W 17, 1 C. Document 7: février 41, tentative de reconstitution du PC dissout. En concret es parla de les reunions que quasi tots els diumenges es realitzaven a casa de Pons, al carrer Chamier, de Montauban, número 21. Y com a "principals militants del POUM" parlava de Rovira, Gose (¿), Rodes, Comabella, el Dr. Capella, Carreras, Pons, Coll. A més de Molins i Fàbrega, Andrade, Solano e Iglesias, que formaven part de l'Esquerra del Partit i, en el cas d'aquests dos darrers havien estat detinguts "per delictes contra la policia d'estrangers".

EL PROCÉS DE MONTAUBAN

Atès que, efectivament, la situació havia començat a canviar a partir de l'esclat de la guerra mundial i sobretot quan a partir de juny de 1940 els alemanys van ocupar França i a través de l'armistici signat aquest mateix mes es va constituir el govern de Vichy, presidit per Petain i col·laboracionista amb els alemanys. Va ser en aquest context quan es va iniciar la persecució dels militants republicans instal·lats a França. Com ha explicat la historiadora i amiga francesa Geneviève Dreyfus-Armand, el POUM va ser el primer partit que va ser objecte de la repressió per part del govern de Vichy³. La pràctica totalitat dels seus dirigents van ser detinguts per la policia a Montauban al febrer de 1941: només feia dos anys que havien aconseguit sortir de la presó i tornaven a ser empresonats... Però, el més sorprenent eren les acusacions a què van ser sotmesos. Wilebaldo Solano va conservar el document del Tribunal militar que va acabar jutjant-lo en el qual s'exposaven els fets pel que seria jutjat. I entre altres qüestions s'afirmava sobre Solano "haver participat, en una intenció d'activitat comunista o anarquista, sobre el territori nacional francès, i en particular a Tolosa i Montauban, en 1939-1940-1941 i en tot cas des d'un temps no prescrit, en la constitució d'una associació estrangera a França, sense autorització governamental", també d'"haver-se lliurat, en una intenció d'activitat comunista o anarquista, (...) a una propaganda política d'inspiració estrangera que atemptava l'interès nacional". Tota aquesta activitat, culminava l'escrit, tenia com a objectiu propagar "les consignes" de la Tercera Internacional o d'organismes controlats per la 3a Internacional. El document està signat el 28 d'octubre de 1941 i menys d'un mes més tard Solano era jutjat, al costat d'un nombrós grup de companys més.

Els dies 17 i 18 de novembre de 1941, certament, eren jutjats a Montauban vint dirigents i militants del POUM per la secció especial del tribunal militar de la 17 Divisió militar⁴. Els jutjats eren els següents, atenent-nos a la documentació que es conserva del mateix judici i pel mateix ordre en què hi apareixen: César Zayuelas, Josep Coll Torrelles, Josep Rodes Bley, Josep Comabella Rabassa, Amadeu Pons Companys, Josep Capella Corrobé, Wilebaldo Solano, Ignacio Iglesias, Juan Marfany, Miquel Olivé, José Buiria Rogel, Juan Andrade, José Vilar Artigas, Joan Buil García, Rafael Casanova, Pere Ferrer "Sant Romà", Antonio Cerdán Sánchez, Pedro Aguilera, Oscar Braun, Gisèle Wintergerst, Joan Carreras Salleras, Aga, Luís García, Roc, Pedro Bontzyeuide i Antoni Travé. Estaven acusats de 4 delictes, que traduïm convenientment del francès:

3. Geneviève DREYFUS-ARMAND: *L'exil des républicains espagnols en France. De la Guerre civile à la mort de Franco*. París, Éditions Albin Michel S.A., 1999, pàg. 148.
4. Disposem d'una còpia del *Jugement rendu par le TRIBUNAL MILITAIRE permanente de la 17ème Division Militaire séant à Montauban*, l'original del qual es conserva al Dépôt Central d'Archives de la Justice Militaire, en Le Blanc. Tots els documents que reproduïm textualment han estat traduïts del francès.

- «1.- Constitució d'associació estrangera en condicions irregulars.
- 2.- Propaganda política d'inspiració estrangera que pot perjudicar l'interès nacional.
- 3.- Distribució i detenció d'octavetes i butlletins d'origen estranger.
- 4.- Activitat comunista».

A continuació la sentència indicava que a partir de Pere Aguilera, els acusats no havien aparegut en ser cridats, amb la qual cosa se'ls jutjava en rebel·lia i en el cas d'Antonio Cerdán Sánchez, que es trobava en llibertat provisional i tampoc no havia aparegut, es decidia que seria jutjat amb posterioritat.

En primera instància a la resta se'ls va interrogar per conèixer el seu nom, cognoms, edat, lloc de naixement, estat civil, professió i domicili. Pel seu indubtable interès, donem a conèixer el resultat:

1. ZAYUELAS, César, 20 anys, nascut a Barcelona (Espanya), estudiant, solter, domiciliat a Montauban, 12 carrer de l'Oriol.
2. COLL TORRELLES, Josep, 34 anys, nascut a Lleida (Espanya), paleta, casat, 2 fills, domiciliat a Montauban, 4 Impasse Bonponne.
3. RODES Bley, Josep, 46 anys, nascut a Lleida (Espanya), comerciant de sabates, domiciliat a Montauban, 21 avinguda Chamier.
4. COMABELLA RABASSA, Josep, fill d'Odón i de RABASSA Montserrat, 33 anys, nascut a Ponts (Espanya), casat, 1 Nen, domiciliat a Montauban, 21 avinguda Chamier.
5. PONS COMPANYS, Amadeu, 38 anys, nascut a les Borges Blanques (Espanya), rellotger, casat, 1 fill, domiciliat a Montauban, 21 avinguda Chamier.
6. CAPELLA Carrobé, Josep, 29 anys, nascut a Ametlla (Espanya), metge, solter, domiciliat a Montauban, 2 carrer de Escaze.
7. SOLANO, Wilebaldo, 25 anys d'edat, nascut a Burgos (Espanya), periodista, solter, domiciliat a Montauban, 12 carrer de l'Oriol.
8. IGLESIAS, Ignasi, 29 anys, nascut a Sama de Langreo (Espanya), estudiant, solter, domiciliat a Montauban, 12 carrer de l'Oriol.
9. MARFANY, Joan, 27 anys, nascut a Arseguel (Espanya), estudiant, solter, domiciliat a Montauban, 12 carrer de l'Oriol.
10. OLIVÉ, Miquel, 35 anys, nascut a Tarragona (Espanya), pintor, casat amb 3 fills, domiciliat a Montauban, 12 carrer de l'Oriol.
11. BUIRIA ROGEL, Josep, 33 anys, nascut a Girona (Espanya), casat sense fills, domiciliat a Montauban, 21 avinguda Chamier.
12. ANDRADE, Joan, 43 anys, nascut a Madrid (Espanya), periodista, domiciliat a Tòlosa, 4 Place des Pénitents Blancs.
13. VILAR ARTIGAS, Josep, 32 anys, nascut a Tarragona (Espanya), casat, domiciliat a Lançon, Bouches du Rhône.

14. BUIL GARCÍA, Joan, 27 anys, nascut a Barcelona (Espanya), metge, solter, domiciliat a Montauban, casa dels Quàquers.
15. CASANOVA, Rafael, 36 anys, nascut a Barcelona (Espanya), empleat de comerç, solter, domiciliat a Montauban, 15 carrer d'Alsace Lorraine.
16. FERRER, Pere, anomenat "Sant Romà", de 32 anys d'edat, nascut a Martorell (Espanya), pagès, casat amb 3 fills, domiciliat a Montauban, 12 carrer de l'Oriol.
17. CERDAN SANCHEZ, Antonio, de 27 anys d'edat, nascut a Barcelona (Espanya), domiciliat a Perpinyà, 13 carrer de (il·legible).

Com es pot veure, diversos d'ells compartien domicili i procedien de diferents llocs de Catalunya, encara que també alguns, com Juan Andrade o Ignacio Iglesias, havien nascut fora. Alguns dels detinguts, a més, havien tingut importants càrrecs tant en el Bloc Obrer i Camperol com en el POUM. Coll Torrelles, per exemple, a més de participar en la reunió constitutiva del Partit al setembre de 1935, va ser membre del seu Comitè Executiu i durant la guerra civil havia estat delegat de la Junta de Seguretat Interior de Catalunya, que el va nomenar secretari general d'Ordre públic. Rodes Bley durant la guerra civil havia estat el president del Consell Obrer Revolucionari de Lleida, el nou organisme que s'havia constituït després de la revolució. Comabella havia dirigit el diari "Combat", que s'havia publicat a Lleida entre juliol de 1936 i febrer de 1937. El Dr. Capella havia estat cap de la Sanitat Militar de Lleida i cap dels hospitals militars de València. Wilebaldo Solano era el secretari general de la Joventut Comunista Ibèrica, les joventuts del POUM. Ignacio Iglesias, procedent d'Astúries, havia participat també en la reunió constitutiva del POUM i durant la guerra s'havia ocupat de la redacció política de "La Batalla", el diari òrgan del POUM. Juan Andrade, un dels fundadors del Partit Comunista d'Espanya, havia dirigit la revista teòrica "Comunismo" i durant la guerra, des de Barcelona, es va incorporar al comitè executiu del POUM i va dirigir l'Editorial Marxista. Vilar Artigas, mestre de professió, durant la guerra va ser el director del setmanari "Acció", que publicava la Joventut Comunista Ibèrica a les comarques de Tarragona. Josep Buiria va formar part del Comitè militar del POUM i va representar al partit a l'ajuntament de Lleida. Es tractava, doncs, en la majoria dels casos, de dirigents significatius del POUM, en un moment en què els dos grans dirigents del partit, Andreu Nin i Joaquim Maurín, un havia estat assassinat pels estalinistes durant la guerra i l'altre estava detingut a les presons franquistes.

Seguint la seqüència del judici, a continuació, el president del tribunal, després d'haver fet llegir pel secretari l'ordre de convocatòria, va fer cridar els testimonis. Aquests van ser conduïts a la sala reservada per a ells. Després va donar la paraula al comissari del Govern. Segons les requisicions d'aquest últim, la secció especial, després d'haver deliberat, en virtut de l'article 72 del Codi de Justícia militar, atenen la raó que la publicitat seria perillosa per a l'ordre, va ordenar que els debats tinguessin lloc en una sessió a porta tancada, que els assistents evacuessin la sala d'audiència i que serien preses precaucions per evitar que s'escoltés el que s'anava a dir. La sala, doncs, va ser evacuada pels assistents i es van prendre les esmentades precaucions. A continuació el President va fer llegir la de-

cisió pronunciada davant la Secció especial, la presentació dels fets del Comissari del Govern i els documents la lectura dels quals semblava imprescindible; va donar a conèixer als acusats els fets pels quals eren perseguits, i els va assenyalar, tant a ells com als seus defensors, l'advertència indicada en l'article 79 del codi de Justícia militar. Després de la qual cosa es va procedir a l'interrogatori dels acusats.

Després d'això, el president del tribunal va plantejar per a tots ells les següents qüestions, que posteriorment haurien de ser votades pels membres del Tribunal:

«És culpable d'haver participat, en una intenció d'activitat comunista o anarquista, sobre el territori nacional francès i en particular a Tolosa i Montauban, el 1939, 1940, 1941, i en tots els casos des d'un temps no prescrit, a la constitució a França d'una associació estrangera, sense autorització prèvia del Govern.

És culpable de lliurar, en una intenció d'activitat comunista o anarquista, en les mateixes circumstàncies de temps i de lloc, a una propaganda política d'inspiració estrangera, que pot atemptar contra l'interès nacional.

És culpable, en una intenció d'activitat comunista o anarquista, en les mateixes circumstàncies de temps i de lloc, d'haver detingut i distribuït o detingut en vistes de la distribució de pamflets i butlletins d'origen estranger, que pot atemptar contra l'interès nacional.

És culpable, en una intenció d'activitat comunista o anarquista, en les mateixes circumstàncies de temps i de lloc, d'haver exercit una activitat que tenia directament o indirectament com a objectiu propagar les consignes procedents o en relació a la 3a Internacional comunista o organismes controlats de fet per aquesta 3a Internacional».

A continuació, i d'acord amb l'article 90 del Codi de Justícia militar, es va votar sobre cada qüestió i finalment el President va donar a conèixer cada escrutini, que va donar com a resultat que —a excepció de la quarta consideració, la qual acusava als jutjats de fer propaganda a favor de la 3a Internacional— tots els processats —fins i tot als quals es jutjava com a fugits— eren considerats culpables de la resta de delictes.

Només en el cas de Rafael Casanova el president ordenava que fos alliberat, si no hi havia cap altra causa contra ell. Però la resta van ser condemnats a penes que no van ser en cap cas lleus:

César Zayuelas va ser condemnat a cinc anys de treballs forçats i a la degradació cívica,

Josep Coll Torrelles a quatre anys de presó i mil francs de multa,

Josep Rodes Bley a quinze anys de treballs forçats i a la degradació cívica,

Josep Comabella Rabassa a cinc anys de treballs forçats i a la degradació cívica,

Amadeu Pons Companys a cinc anys de presó i a la degradació cívica,

Josep Capella Carrobé a cinc anys de presó i mil francs de multa,
Wilebaldo Solano a vint anys de treballs forçats i a la degradació cívica,
Ignasi Iglesias a dotze anys de treballs forçats i a la degradació cívica,
Joan Marfany a tres anys de presó i cent francs de multa,
Miquel Olivé a tres anys de presó i cent francs de multa,
Josep Buiria a sis mesos de presó i cinquanta francs
Juan Andrade a cinc anys de presó i mil francs de multa,
José Villar Artigas a quatre anys de presó i mil francs de multa,
Pere Ferrer, "Sant Romà" a sis mesos de presó i cinquanta francs de multa,
Pere Aguilera, en rebel·lia, a cinc anys de treballs forçats i a la degradació cívica,
Oscar Braun, en rebel·lia, a cinc anys de treballs forçats i a la degradació cívica,
Gisèle Wintergerst, en rebel·lia, a cinc anys de treballs forçats i a la degradació cívica,
Joan Carreras Sallerias, en rebel·lia, a cinc anys de treballs forçats i a la degradació cívica,
L'anomenat "Aga", en rebel·lia, a cinc anys de treballs forçats i a la degradació cívica,
Luis García, en rebel·lia, a cinc anys de treballs forçats i a la degradació cívica,
L'anomenat "Roc", en rebel·lia, a cinc anys de treballs forçats i a la degradació cívica,
Pere Bontzycuide, en rebel·lia, a cinc anys de treballs forçats i a la degradació cívica,
Antoni Travé, en rebel·lia, a cinc anys de treballs forçats i a la degradació cívica.

Encara que en la documentació que es conserva del judici no figura el seu nom, segons sembla també va ser detingut i enviat a camps de càstig Pere Bonet Cuito, que en una altra documentació existent en els arxius departamentals de Montauban figura que va ser condemnat el 17 de novembre de 1941 a 5 anys de treballs forçats per propaganda comunista.

Després d'aquesta sentència la majoria dels condemnats van romandre a la presó de Montauban fins que alguns van ser traslladats al penal de Eysses. Va ser, per exemple, el cas de Juan Andrade, que el 14 de març de 1942 va ser traslladat a la "Maison Central d'Eysses", tot i que no va ser aquest el seu últim destí. Efectivament, el 21 de juny de 1943 passà a la presó militar de Mauzac (Dordogne) i d'allí encara va ser traslladat el 24 de febrer de 1944 a la presó militar de Bergerac⁵. Uns altres van ser lliurats a les SS i enviats a camps d'extermini com Dachau i Mathausen. És, per exemple, el que li va passar a Comabella, que va ser enviat al camp d'extermini de Dachau, on va romandre fins a la fi de la guerra. Rodes també va ser traslladat a Dachau i posteriorment al subcamp d'Allach, el mateix que el jove Zayuelas. Tots ells van sobreviure a la guerra. En canvi Josep Vilar Artigas va morir a Dachau el 15 de febrer de 1945. Mentre que Buiria va acabar al camp d'extermini de Mathausen, on va ser alliberat després de la guerra. Un altre cas diferent

5. Veure Juan ANDRADE: *Recuerdos personales*. Barcelona, Ediciones del Serbal, 1983, pàg. 18.

va ser el de Solano, que havia estat traslladat al penal de Eysses el 15 d'octubre de 1943 i el juliol de 1944 va ser alliberat del presidi de Eysses per un grup de la resistència francesa i molt aviat va constituir, amb militants de la CNT i del POUM, el batalló Llibertat, una unitat de guerrillers espanyols que va participar molt activament en la resistència i el 24 d'agost del mateix any, per exemple, va alliberar a Andrade de la presó militar de Bergerac⁶. Hi va haver, certament, altres militants del POUM que van participar en la resistència i ocasionalment també van ser detinguts. És el cas, per exemple, de Josep Rebull, el dirigent del POUM que durant la guerra havia dirigit la cèl·lula 72, molt crítica amb la direcció del partit. Després del seu pas per París, es va traslladar amb la seva companya Teresa a Marsella, on va participar en la resistència i al setembre de 1943 a Régusse, al Var, on es va ocupar de la gestió del bosc patrimonial de Pélesc, refugi per als exiliats i al mateix temps base per al moviment de resistència Franc-Tireur. Detingut pels alemanys al maig de 1944, va ser reclus a la presó de Marsella fins a l'agost del mateix any, quan la ciutat va ser alliberada per les tropes aliades.

A més dels detinguts i jutjats a Montauban, altres militants del POUM van patir repressió i persecució a la França ocupada, fins a l'extrem que van acabar morint. És, per exemple, el cas del militant de Figueres, Rossend Capellades Ferrer, que va ser internat al camp d'extermini de Flossenbürg, on va morir el 21 de gener de 1945. Més patètic va ser el cas del dirigent del POUM de Lleida, Joan Farré i Gassó, que durant la guerra civil havia format part del comitè revolucionari de la capital lleidatana. Encara que no va ser jutjat a Montauban, a l'iniciar-se la ocupació de França va ser molt aviat detingut. Efectivament, membre de la resistència, on era conegut amb el nom de Jean Javier, la gendarmeria francesa l'havia detingut a inicis de 1941 quan es disposava a traslladar un dipòsit d'armes a Perpinyà. Va passar dos anys al penal de Nîmes, a inicis de 1943 va ser traslladat al penal de Eysses i al juny de 1943 a la presó militar de Mauzac (Dordogne). Justament, quan va ser alliberat en 1944, en traslladar-se a Montauban, un grup de guerrillers comunistes espanyols, que pertanyien a la Unió Nacional Espanyola, el va reconèixer com a dirigent del POUM i el va assassinar.

6. Wilebaldo Solano va explicar la seva experiència i, en especial, l'estança que va realitzar al penal d'Eysses a Wilebaldo SOLANO: "De la lutte contre le fascisme à la centrale d'Eysses", *Républicains espagnols en Midi-Pyrénées. Exil, histoire et mémoire*. Toulouse, Presses Universitaires du Mirail, 2004, pàgs. 189-195.

LA XARXA D'EVASIÓ: EL GRUP "MARTÍN"

Detinguts la majoria de dirigents del POUM, doncs, al febrer de 1941, un dels pocs dirigents que van quedar en llibertat va ser Josep Rovira, un militant d'una antiga tradició revolucionària. Recordem que Rovira havia participat, amb Francesc Macià, el futur president de la Generalitat, en l'intent d'invasió de Catalunya per Prats de Molló, el 1926, durant la Dictadura de Primo de Rivera. Militant, després, del BOC i del POUM, durant la guerra havia organitzat i dirigit la columna Lenin, més tard denominada 29 Divisió, que va combatre al Front d'Aragó. Va aconseguir salvar-se de la detenció a què van ser detinguts la resta dels dirigents del POUM i a la tardor del mateix any 1941 va posar en funcionament a França l'anomenada "xarxa d'evasió" del grup "Martín" amb l'objectiu de fer passar clandestinament a Espanya a agents secrets procedents de diferents països ocupats pels alemanys, a resistents, paracaigudes i aviadors caiguts a França. Va posar en funcionament aquest servei en combinació amb el comandant anglès René Jeanson, —el comandant "Vic"— desitjós de tornar a Londres després d'haver estat enviat en paracaigudes a França en una missió d'informació sobre les tropes alemanyes. Ell mateix ho explicava en aquests termes:

"Pel setembre-octubre del 1941 jo havia estat paracaigut a França amb cinc altres agents, en missió d'informació sobre les tropes alemanyes. Els altres cinc foren detinguts... Per a mi el problema era com tornar a Anglaterra... Jo buscava diversos contactes a Lió... Un francès que volia també anar a la Gran Bretanya, em digué que coneixia un català de confiança.

Em va ser presentat: era en Pep.

El desembre del 1941 vaig passar la frontera pel cantó de Perpinyà i arribava al Consolat Britànic de Barcelona. Des d'allí un auto em deixà a Madrid. De Madrid a Màlaga. A Màlaga, una petita barca em conduí -de contraban- a Gibraltar. A Gibraltar un destructor m'embarcà cap a Londonderry. Després vaig retrobar Londres"⁷.

René va tornar a França a principis de 1942 i de seguida va recuperar el contacte amb Pep Rovira per posar en funcionament la xarxa d'evasió.

A partir d'aquest moment amb la col·laboració de militants del POUM i de Thérèse Mitrani, coneguda com "Denis", van ser molts els qui van poder passar clandestinament la frontera, gràcies al servei d'evasió Martín. Rovira actuava, justament, des de Perpinyà, mentre el comandant Vic es trobava a Lió i Denis era qui actuava de contacte entre els

7. La versió de René Jeanson pot llegir-se a Josep COLL i Josep PANÉ: *Una vida al servei de Catalunya i del socialisme*. Barcelona, Ariel, 1978, pàg. 237. En concret el text es reproduceix al capítol, redactat per Andreu Cortines "La resistència a França: L'acció del "Grup Martín".

dos. Thérèse Mitrani, acabada la guerra, va publicar justament el testimoni de la seva experiència en la interessant obra *Service d'Évasion* (1946), on narrava, amb aquests termes, els objectius de la seva missió:

«Per ordre de Londres, feia evacuar agents secrets procedents dels diversos països ocupats, paracaigudistes i aviadors aliats caiguts a França i homes de la Resistència. Es tractava d'organitzar evasions en avió, en submarí i fer excursions per la muntanya a Alger o Londres a través d'Espanya. Calia refugiar a aquests homes, trobar-los en les ciutats de França cases segures (safehouses), vestir-los. Sovint les sortides es posposaven. Per fer-tenir paciència, calia trobar llibres, jocs de cartes, cigarrets... per impedir a tota costa que es moguessin per evitar una imprudència.

Era com una enorme agència de viatges clandestina»⁸.

Entre d'altres militants del POUM que van actuar en el servei d'evasió a França es trobaven Àngela Batalla, que des de Perpinyà va fer nombrosos serveis a la xarxa d'evasió, Lluís Costa —el "Peque", que va ser dels primers que es van integrar al servei d'evasió, Andreu Cortines (1909-1989) el cooperativista del barri barceloní de Sant Andreu del Palomar, que residia a Tolosa, Pere Cardona —que s'havia exiliat però havia tornat a Catalunya i era qui rebia a la frontera a les persones que eren traslladades pel servei d'evasió i qui estava en contacte amb el consolat anglès a Barcelona. Josep Picola Busquets, un militant del POUM d'Olot, que residia a Ceret, i va acabar sent detingut per la Gestapo després de tornar d'un trasllat a la frontera i va morir el 1944 a un camp d'extermini nazi. L'experiència de Picola, narrada pel seu amic i company Àngel Blanc, és especialment interessant. Picola ja es dedicava des de Ceret a fer de "Passeur", quan Blanc el va posar en contacte amb Rovira:

"Degut a l'amistat que jo tenia amb en Rovira i el seu company Pomés de Lleida, una vegada en una de les seves visites, varen dir-me si coneixia companys que volguessin fer el treball de «passeurs». D'allà ve que en Picola treballés per ells; fet que en guardo un rossec inesborrable. En Picola i els seus companys, sabien per boca d'en Rovira, que si els alemanys els detinguessin, no podien fer res per alliberar-los, puix els del «Foreign Office», tenia dit a tothom que defugien tota responsabilitat. Aquesta branca de «passeurs» era ben pagada. D'ací bé la llatinada de la «Vida fàcil» d'en Picola i de tota la «Cadena». Es guanyaven bé la vida, no tinguent necessitat de fer cap altre treball. Per enlairar la moral de la seva «gent», en Rovira i en Pomés

8. Thérèse MITRANI (Denise): *Service d'Évasion*. París, Ed. Continents, 1946, pàgs. 22-23. Ho hem traduït de l'original francès

els hi deien que en cas de detenció, al desplaçar els alemanys als detinguts, farien un cop de mà per alliberar-los de les seves grapes. Pura demagògia, doncs ells mateixos (Rovira-Pomés), sabien que no podien fer-ho. Vaig fer tot el que era al meu alcanç per contactar aquests companys. No hi va haver manera de fer-ho.

Per mitjà d'un enllaç d'ells, li vaig posar el fet de la detenció d'en Picola, contestant-me que «eren introbables». La meva pena va ser molt punyent. El fet de la seva detenció, va ser la següent: Venien de passar un escamot d'homes i de retorn portaven «balise diplomatique». Passaven per un camí estratègic de la muntanya de Les Illes (prop de Ceret). El company d'ell anava al seu davant. Al travessar la carretera forestal, varen sentir l'alt dels alemanys (una parella). El seu company va tenir el temps de travessar la carretera, entaforant-se pel bosc. Els guardes alemanys abraonaren en Picola apuntant-li els seus fusells. Feia pocs dies que m'havia dit que no el detindrien viu, doncs sempre anava armat d'un revòlver. Aquest episodi, dies més tard, me'l va contar el seu company.

Vinguent de Perpinyà amb bicicleta, feia dues setmanes que em digué que ja l'havien detingut per la muntanya dues vegades, la parella d'alemanys. Ell, com a precaució, sempre portava, al seu damunt, productes del mercat negre (sucre, xocolata, oli, etc.). Vaig insistir que tenia de deixar aquest «treball»; que la seva vida perillava massa, defensant una causa que anava contra els nostres principis marxistes, doncs sortíem d'una guerra (la nostra) i ens llençàvem a matar per gent que feien una guerra (la seva) i no ens havien ajudat a fer-nos guanyar (la nostra) per por que nosaltres canviéssim el règim burgès. Tots els exiliats que estaven ben «situats» varen fugir de la crema, embarcant-se cap a les Amèriques. Em prometé que estava decidit a deixar la seva activitat temerària. No va ser-hi a temps. En Picola va conèixer tres camps de la Mort. Sempre vàrem tenir correspondència amb ell. Feia dos mesos, abans d'acabar-se la guerra, que encara va escriure'm. En el seu darrer Camp de la Mort, varen complir-se les disposicions de Hitler, exterminació total. En molts camps, els seus oficials no les varen seguir. Tenia més correspondència d'ell. Vaig entregar-la a les entitats franceses d'informació de deportats. Les unes en varen contestar; d'altres no. També vaig comunicar-ho als dirigents del nostre partit i fugiren per evasives diguent-me que farien tots els impossibles⁹.

9. Aquesta peculiar interpretació de Blanc sobre Picola es pot consultar a Pujiula, Jordi. "Els garrotxins als camps nazis." *Annals del Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i Comarca* [en línia], 2007, Núm. 18, p. 173-188.

Finalment, Josep Picola va morir al camp d'extermini de Flossenbürg, sense que se sàpiga la data exacta, però segurament va ser ja l'any 1945, poc abans que els alemanys abandonessin el camp.

El mateix Rovira va passar la frontera al febrer de 1944 amb l'objectiu d'anar a cercar a René a Barcelona. En aquesta ocasió es tractava d'estudiar la possibilitat d'organitzar un servei d'evasió en sentit contrari. El mateix René va explicar la seva experiència amb aquests termes:

«Era el 1943, el Servei no rutllava com calia a Espanya, alguns agents foren empresonats i enviats a Miranda d'Ebre.

Jo volia anar a Barcelona i estudiar els remeis possibles amb el Consolat britànic i ... retornar a França.

Quan en vaig parlar amb en Pep, ell va prevenir-me que seria molt difícil i perillós per a mi i per a tots aquells que hi participarien. Però, tanmateix, m'organitzà l'anada i la tornada.

En lloc de passar per Figueres, passaria per Bourg-Madame i Puigcerdà, encara que Bourg-Madame era zona prohibida. Amb els papers falsos corresponents jo havia de trobar un home que portaria l'ull tapat amb un mocador negre; sense establir-hi contacte, jo havia de fer tot el que ell faria, prendre el mateix bitllet de tren, etc... Un *compta temps* molt precís havia estat preparat ... però no deixava de ser una gran aventura.

Vaig poder arribar a Barcelona, decidir les mesures necessàries amb el Consolat i tornar. Quan vaig arribar al lloc de Perpinyà on havíem convingut amb en Pep que ens trobaríem, ell em somrigué i murmurà: "L'home de la sort".

En fi, no puc oblidar el que en Pep féu per mi pel febrer de 1944.

Jo em trobava a Anglaterra. Hi havia estat convocat pels meus superiors. Després del desembarcament que es preparava, hom temia que tot quedés paralitzat a França, transports, comunicacions, correus, etc... Es corria el risc que els nostres serveis quedessin desorganitzats. De cara a aquesta eventualitat calia que els nostres agents disposessin del màxim de *walky-talkies* i d'aparells d'emissió i recepció de ràdio de mesura reduïda. Però, aquells aparells calia fer-los entrar a França per un mitjà segur..., per exemple: per Espanya. Se'm demanava si jo volia presentar-me personalment a Barcelona per tal d'estudiar sobre el terreny l'organització d'un Servei "en sentit contrari". Vaig respondre que no m'entusiasmava pas gaire, però vaig acabar per dir: "D'acord, si Pep ve a buscar-me personalment a Barcelona".

Si en Pep era detingut, li costaria la vida. Però era solament amb ell que jo podia temptar l'aventura i resoldre els problemes. Ell acceptà.

Vam trobar-nos a Barcelona. D'allí a Figueres a peu, amb bicicleta, cor-

rent, vam posar a punt el circuit 'al revés'. Però en Pep havia pres el màxim de risc per la meva persona "10.

I tot i que va existir una temptativa d'infiltració per part d'agents de la Gestapo a la tardor de 1943, el servei es va mantenir fins al final de la guerra¹¹.

Una de les característiques que cal destacar del servei d'evasió de Rovira és que va ser un dels pocs que van existir. Que se sàpiga només els anarquistes, amb l'aragonès Francisco Ponzán al cap, havien posat en funcionament un altre servei d'evasió de característiques similars¹².

Perquè les raons d'aquests serveis d'evasió eren clares. Si Ponzán —que va acabar sent assassinat pels nazis— havia afirmat que "no és la pàtria francesa la que està en perill, ni la llibertat de França que està en joc: són la llibertat, la cultura i la pau mundials"¹³, Andreu Cortines anys més tard va dir:

«Els qui treballàvem en el Servei d'en Rovira no deixàrem mai de ser militants polítics. Estàvem interessats en el triomf de les forces que combatien els nazi-feixistes, per una raó moral certament, però més que una altra cosa política, car consideràvem que era la premissa del nostre objectiu: el de reconquerir la llibertat del nostre país "14.

D'aquí l'enorme frustració que va acabar generant l'actitud dels aliats, quan no van moure un dit per enderrocar la dictadura de Franco. La participació a la resistència francesa, les detencions patides, la lluita de tants i tants republicans espanyols en contra del nazisme i dels seus aliats a l'estat espanyol, no van evitar el llarg exili que van haver de viure tots ells i que per molts del qui varen sobreviure va durar fins a la mort de Franco l'any 1975.

10. Josep COLL i Josep PANÉ: *Una vida al servei de Catalunya i del socialisme*. Barcelona, Ariel, 1978, pàg. 238-239.
11. La història de la infiltració l'expliquen tant Thérèse Mitrani como Andreu Cortines, respectivament a Thérèse MITRANI (Denise): *Service d'Évasion*. París, Ed. Continents, 1946, pàgs. 87-90 i a Josep COLL i Josep PANÉ: *Una vida al servei de Catalunya i del socialisme*. Barcelona, Ariel, 1978, pàg. 231-233.
12. Veure Antonio TÉLLEZ SOLÁ: *La Red de evasión del Grupo Ponzán: anarquistas en la guerra secreta contra el franquismo y el nazismo: 1936-1944*. Barcelona, Virus, 1996.
13. Geneviève DREYFUS-ARMAND: *L'exil des républicains espagnols en France. De la Guerre civile à la mort de Franco*. París, Éditions Albin Michel S.A., 1999, pàg. 159.
14. Josep COLL i Josep PANÉ: *Una vida al servei de Catalunya i del socialisme*. Barcelona, Ariel, 1978, pàg. 231.

